

Ders 2

Зат атооч (İsim)

İsimler, canlı, cansız bütün varlıkları, doğadaki ve insan toplumundaki hadiseleri, olayları, kavramları tek tek veya cins cins olarak karşılayan kelime türleridir. İsimler, somut (конкреттүү) ya da soyut (абстракттуу) kavramları belirtmeleri açısından ikiye ayrılır. Somut isimler, duyularımızla algılayabileceğimiz nesnelere ifade eder. Tekil veya çoğul şekilde olabilirler, sayılar ve sıfatlarla tamlanırlar: *бала, балдар, жакшы бала, беш киши* gibi. Soyut isimler, zihnimize canlandırabileceğimiz kavramların ifadeleridir: *сыймык* “gurur”, *жакшылык* “iyilik”, *кыял* “hayal”, *кайгы* “acı”, *таарыныч* “küskünlük”, *ден соолук* “sağlık”, *жаңылык* “yenilik” vb. gibi.

İsimler, aynı cinsten olan nesnelere genel olarak veya tek bir nesneyi veya kimseyi hususî olarak adlandırılmaları açısından ikiye ayrılırlar: *Жалпы аттар* (Cins isimler) ve *Энчилүү аттар* (Özel isimler) olarak.

Cins isimler, bir dilin söz varlığının temelini oluşturan öğelerdir. Zira onlar, varlıkların nesnel manaları ile bağlantısını korurlar. Her dilin isimlendirme usullerine uygun geliştirilmiş olan bu isimler toplumun her üyesi tarafından tanınan yaygınlığı ve nesilden nesle aktarılabilecek kalıcılıkları ile özel isimlerden ayrılırlar: *киши, дарак, үй, сарай, чыны* gibi. Cins isimler, aynı cinsten olan nesnelere tekilini de çoğulunu da ifade ederler.

Kırgızcada isimler esas itibarıyla aşağıdaki kavram alanlarını kapsamaktadır:

Somut nesnelere: *таш, суу, күн, темир, жыгач, сүт, кымыз, желек, килем, талаа, гүл, киши* vb.

Soyut kavramlar: *кыял, сүйүү, максат, келечек, достук, жаштык, бакыт, жыргал* vb.

Hadiseler: *шамал, бороон, жаан, кырсык, той, өлүм, көтөрүлүш, той, толкун* vb.

Kişi adları: *Таалай, Кубат, Жибек, Малик, Медер, Алтынай, Шамил, Тилек, Аалы, Самат, Чынгыз, Манас, Айгерим* vb.

Coğrafik adlar: *Теңир-Тоо, Ысык-Көл, Бишкек, Пекин, Кытай, Сары-Челек, Нарын, Долон, Сыр-Дарыя, Ош* vb.

Зат атоочтун категориялары (İsmin çekimleri)

İsimler dilimizde tek olarak ya da iki ve fazla kelimedenden oluşan terkipler halinde de görülür. Tek kelimedenden oluşanlar kök veya gövde halinde olabilirler. İsim çekimleri, ona işlevsellik kazandıran ve onun başka kelimeler ile münasebetlerini sağlayan eklerdir. Kırgızcada kök veya gövde halindeki isimler **çokluk, iyelik, hal, soru, şahıs ve aitlik** eklerini alabilirler:

терезе – терезелер (çoğul eki)
терезе - терезем (iyelik eki)
терезе – терезеге (hal eki)
терезе – терезеби? (soru eki)
кытай – кытаймын (şahıs eki)
кытай – кытайдыкы (aitlik eki).

Зат атоочтун сан категориясы (İsmin sayı kategorisi)

(-лар - -lar)

Soruları: (кимдер? эмнелер? - kimler? neler?)

Çoğul eki, isme çoğulluk ifadesi veren çekim ekidir. İsmın hiçbir ek almamış tek bir nesneyi karşılayan şekli onun tekil halidir. İsmın karşıladığı nesnenin sayı yönünden birden fazla olduğunu belirten çoğul hali, ismin tekil şekline çoğul eki getirilerek ifade edilir.

Kırgızcada ismin çoğulluğu **-лар** ekiyle ifade edilir. Ancak kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık gibi ünlü uyumları ve ünsüz benzeşmesi gibi ses hadiselerinden ötürü ekin 12 varyantı gelişmiştir:

-лар, -лер, -лор, -лөр - ünlü ve /p/, /й/ ünsüzlerinden sonra
-дар, -дер, -дор, -дөр - yumuşak ünsüzlerden sonra
-тар, -тер, -тор, -төр - sert ünsüzlerden sonra

-лар	-дар	-тар
жерлер	кыздар	сааттар
айлар	күндөр	эшиктер
тоолор	калемдер	ортоктор
кемелер	коёндор	өрдөктөр
үйлөр	жүздөр	улактар vb.

Көнүгүүлөр

1. Аşağıdaki kelimelere çokluk eki ekleyiniz.

машина, терезе, куйрук, таш, жебе, жаа, мылтык, курал, тааныш, мейман, курулуш, жыртык, Айгүл, галстук, керебет, акын, суучул, сот, абам.

2. Аşağıда verilen fiillere III. şahıs çokluk eki (-ыш) ve Belirli geçmiş zaman eki (-ды) ekleyerek eylem ifade eden cümleler kurunuz.

Örnek: учураш-ыш-ты. Балдар мугалим менен учурашышты.

тарт-, сапыр-, курча-, мээле-, көндүр-, чурка-, учураш-, тааныш-, куттукта-, оро-, чыда-, каала-, жактыр-.

3. Аşağıdaki kelimelere çokluk (-лар) eki ekleyiniz, verilen fiillere Belirli geçmiş zaman eki + 3.şahıs çoğul eki ekleyerek basit cümleler kurunuz.

Örneк: Мугалим – мугалимдер
Мугалимдер ал жерден кечээ кетишти.

(мугалим, каникул, майрам, суроо, жооп, сыноо, доктор, бала, терезе, жип, көйнөк, тарак).